

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ 2016 РОКУ ЯК ЗМІНА ПАРАДИГМИ ПРАВОСУДДЯ

Литвинчук Олександр Іванович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ

Актуальність дослідження конституційних змін 2016 року зумовлена кардинальними перетвореннями в судовій системі України, спрямованими на її модернізацію, забезпечення незалежності судової влади та підвищення ефективності захисту прав і свобод людини. Внесені зміни були частиною європейського курсу України та відповідали її міжнародним зобов'язанням щодо реформування судової системи відповідно до європейських стандартів верховенства права.

Основна увага в дослідженні приділяється аналізу впливу реформ на забезпечення принципу справедливого суду, функціонування нових органів суддівського самоврядування. Особливо розглядаються питання доброчесності суддів, прозорості судових процесів і боротьби з корупцією. Наголошено, що в новій парадигмі правосуддя акцент зміщено на формування дієвого механізму суддівського самоврядування, що передбачає створення Вищої ради правосуддя.

Практичні аспекти конституційних змін досліджуються через призму функціонування адвокатури і прокуратури, які отримали нові ролі в забезпеченні правосуддя. Важливу увагу приділено підвищенню професійних стандартів адвокатури й обмеженню функцій прокуратури, що дало змогу зменшити її вплив на судову систему.

Конституційні зміни сприяли зміцненню незалежності судової влади, підвищенню її прозорості та узгодженості з міжнародними стандартами, однак процес імплементації стикається з викликами, серед яких тривала реалізація реформ і необхідність кадрових рішень у судовій системі.

Резюмується, що конституційні зміни 2016 року потрібно розглядати як ключовий етап у процесі реформування судової системи України. Вони стали важливим кроком у реформуванні судової системи України, змінивши парадигму правосуддя в напрямі забезпечення незалежності суддів, прозорості та професіоналізму адвокатури і прокуратури. Ці зміни були відповіддю на міжнародні зобов'язання України та внутрішні потреби суспільства щодо ефективного і справедливого судочинства. Попри виклики в процесі імплементації, реформування судової системи стало ключовим етапом у зміцненні верховенства права та захисту прав і свобод громадян відповідно до європейських стандартів правовладдя.

Ключові слова: адвокатура, верховенство права, конституційне регулювання, правосуддя, справедливе судочинство, судова реформа, судочинство.

Lytvynchuk Oleksandr. Constitutional Changes of 2016 as a Justice Paradigm Transformation

The relevance of the study of constitutional changes in 2016 is determined by the radical transformations in the judicial system of Ukraine, aimed at its modernization, ensuring the independence of the judiciary and increasing the effectiveness of human rights and freedoms protection. The introduced changes were part of Ukraine's European course and corresponded to its international obligations to reform the judicial system in accordance with European standards of the rule of law.

The main focus of the study is on the analysis of the reforms impact on ensuring the fair trial principle, and new institutions of judicial self-government functioning. Issues of judges' integrity, transparency of judicial processes and fight against corruption are considered separately.

It is emphasized that in the new paradigm of justice, the emphasis is shifted to the formation of an effective mechanism of judicial self-government including formation of the Supreme Council of Justice.

Practical aspects of constitutional changes are examined through the prism of the bar and prosecutor's office functioning, which have acquired new roles in ensuring justice. Special attention is paid to raising the professional standards of the bar and limiting the functions of the prosecutor's office, which made it possible to reduce its influence on the judicial system.

Constitutional changes contributed to the judiciary independence strengthening, increasing its transparency and compliance with international standards, but the implementation process faces challenges, including the long implementation of reforms and the urgency for personnel decisions in the judicial system.

It is summarized that the constitutional changes of 2016 should be considered as a key stage in the process of reforming the judicial system of Ukraine. They became an important step in reforming the judicial system of Ukraine, changing the paradigm of justice in the direction of ensuring the judges' independence, transparency and professionalism of the bar and prosecutor's office. These changes were a response to Ukraine's international obligations and the internal requirements of society regarding effective and fair justice. Despite the challenges in the implementation process, reforming the judicial system has become a key stage in strengthening the rule of law and protecting the citizens' rights and freedoms in accordance with European standards of the rule of law.

Key words: bar, rule of law, constitutional regulation, justice, fair trial, judicial reform, judiciary.

Актуальність дослідження вибраної теми обумовлена глибинними трансформаціями, що відбулися в системі правосуддя України внаслідок внесення змін до Конституції України у 2016 році. Ці зміни були спрямовані на модернізацію судової системи, забезпечення незалежності суддів, а також підвищення ефективності судового захисту прав і свобод людини.

По-перше, реформа правосуддя 2016 року стала важливою складовою європейського курсу України та її зобов'язань у рамках міжнародних угод. Вона відображає прагнення України адаптувати правову систему до європейських стандартів, що актуалізує необхідність теоретичного аналізу й оцінки узгодженості змін з європейськими принципами верховенства права та правосуддя.

По-друге, зміна парадигми правосуддя, зумовлена конституційними змінами, потребує детального дослідження впливу реформ на судову систему з погляду реалізації принципу справедливого суду, незалежності судової влади та забезпечення ефективного судочинства. Питання функціонування нових органів суддівського самоврядування, а також роль Верховного Суду потребують наукового осмислення в контексті реформування правосуддя.

По-третє, актуальність дослідження полягає у необхідності критичної оцінки правових механізмів, що були запроваджені

у 2016 році, та їхнього впливу на практику судочинства в Україні. Особливої уваги заслуговує аналіз того, наскільки впроваджені зміни сприяють зменшенню корупції, підвищенню прозорості судової системи та довіри суспільства до судової влади.

Отже, дослідження конституційних змін 2016 року як зміни парадигми правосуддя має наукову та практичну значущість для розуміння сучасного етапу розвитку судової системи України, її викликів і перспектив реформування, що важливо, зважаючи на реалізацію Україною курсу на євроінтеграцію.

Метою дослідження є висвітлення конституційних змін 2016 року щодо правосуддя як парадигмальних змін.

Стан опрацювання проблематики конституційних змін 2016 року, як зміни парадигми правосуддя, можна розглядати через призму наукових досліджень, правових публікацій і практичних аспектів реформування судової системи України.

Вкажемо, що зазначена проблематика була предметом досліджень таких науковців, як-от Н. Бондаренко-Зелінська, І. Бут, О. Козакевич, М. Козюбра, А. Кучук, М. Купцова, Ю. Макосій, І. Переверзєв, Н. Петренко, С. Рабенко, М. Руденко, М. Савчин, І. Сенюта, А. Собакарь та ін.

Аналіз робіт вказаних авторів дає змогу зробити такі висновки. По-перше, наукові дослідження цієї проблематики

зосереджені на аналізі правових засад і наслідків реформування судової влади в Україні. Зокрема, досліджено питання незалежності судової влади, перерозподілу повноважень між судовими органами, а також створення нових інститутів, як-от Вища рада правосуддя та новий Верховний Суд. Особлива увага приділяється питанням впливу змін на механізми відбору та призначення суддів, їхньої відповідальності та доброчесності, а також новому підходу до сприйняття прокуратури [1, с. 214–219; 2, с. 47–53].

По-друге, у правовій доктрині активно обговорюється вплив реформ на забезпечення принципу верховенства права та справедливого судочинства [3, с. 562–565; 4, с. 17–21]. Вітчизняні й міжнародні експерти висвітлюють досягнення та проблеми, які виникли у процесі реалізації реформ. Увага акцентується на питаннях ефективності функціонування нових органів суддівського самоврядування, судових інстанцій і забезпечення доступу до правосуддя.

По-третє, практичний аспект проблематики вивчається через аналіз змін у судовій практиці після впровадження конституційних реформ. У цьому контексті розглядаються такі питання, як підвищення прозорості судових процесів, боротьба з корупцією в судовій системі та якість судових рішень. Низка публікацій зосереджується на проблемах кадрового забезпечення судів і на викликах, з якими стикається судова система в умовах реформ, а також на проблемах імплементації рішень міжнародних судів [5, с. 82–93; 6, с. 51–55].

Отже, проблематика конституційних змін 2016 року залишається актуальною як для наукових досліджень, так і для практики правозастосування, що вказує на потребу в її подальшому опрацюванні та вдосконаленні.

Відзначимо, що аналізовані конституційні зміни пов'язані з прийняттям у 2016 році відповідного законодавчого акта, предметом якого і були конституційні відносини в царині правосуддя [7]. Прийняття цього конституційного Закону стало закономірним наслідком виконання Україною взятих зобов'язань, зокрема, щодо вдосконалення функціонування судових органів державної влади.

Такі зміни були необхідними в контексті міжнародних зобов'язань України, зокрема в рамках її євроінтеграційного курсу. Вступ до різних міжнародних організацій та співпраця з інституціями Європейського Союзу вимагали від України адаптації національного законодавства до європейських стандартів, зокрема щодо забезпечення незалежності судової влади та дотримання принципів правовладдя. Удосконалення функціонування судових органів було важливою частиною цих зобов'язань, оскільки ефективність судової системи є основою захисту прав людини.

Слід також наголосити на тому, що прийняття цього Закону мало на меті подолання багаторічних проблем української судової системи, як-от корупція, залежність суддів від політичного впливу та низький рівень довіри громадян до правосуддя. Тому ці зміни не тільки пов'язані з міжнародним контекстом, але й відповідають внутрішнім потребам суспільства в ефективному та прозорому судочинстві.

Конституційні зміни 2016 року в Україні стали визначальним етапом у реформуванні судової системи та зміною парадигми правосуддя, що має важливе значення як для правової теорії, так і для практики. Основною метою цих змін було зміцнення незалежності судової влади, підвищення її ефективності й забезпечення доступності правосуддя для громадян, що є невід'ємною частиною європейських стандартів правовладдя.

Однією з ключових складових конституційних змін було посилення незалежності суддів. У новій парадигмі правосуддя акцент зміщено на формування дієвого механізму суддівського самоврядування, що передбачає створення Вищої ради правосуддя [8], яка отримала ширші повноваження щодо призначення, переведення та звільнення суддів. Ця нова інституція відіграє центральну роль у забезпеченні незалежності суддів від політичного тиску, що було важливим кроком у подоланні системної корупції.

Конституційні зміни 2016 року також змінили підходи до оцінки професійної діяльності суддів та їхньої відповідальності за дії, що не відповідають принципам правосуддя. У новій парадигмі правосуддя передбачається впровадження

більш жорстких стандартів доброчесності, включно з регулярним оцінюванням суддів, що сприяє підвищенню рівня прозорості в системі правосуддя. Це було відповіддю на вимоги суспільства щодо чесної та підзвітної судової системи.

Конституційні зміни 2016 року були тісно пов'язані із зобов'язаннями України перед міжнародними партнерами, зокрема Європейським Союзом і Радою Європи. Однією з ключових умов співпраці із цими організаціями була реформа судової системи, що мала на меті адаптацію українського правосуддя до європейських стандартів. Ця зміна парадигми правосуддя передбачала переосмислення функцій судової влади з позиції верховенства права й дотримання прав людини.

Зокрема, було впроваджено процедури, спрямовані на підвищення довіри до судової системи, включно з прозорими процедурами призначення суддів і вдосконаленням механізмів контролю за їх діяльністю. Це відповідає загальноєвропейській тенденції до зміцнення незалежності судової влади, що є основою правової держави.

Зміна парадигми правосуддя в Україні після конституційних змін 2016 року охоплювала не лише реформування системи судоустрою, але й переформатування ролі та місця таких важливих інституцій, як адвокатура та прокуратура, в контексті забезпечення справедливого правосуддя [9].

У новій системі правосуддя адвокатура отримала ще більшу вагу як інститут, що забезпечує захист прав і свобод громадян у судовому процесі. Зміна парадигми полягала в тому, що адвокатуру стали розглядати не лише як інструмент захисту індивідуальних інтересів клієнтів, але як невід'ємний елемент правової системи, що сприяє справедливості та прозорості судочинства.

Конституційні зміни закріпили положення про виключне право адвокатів на представництво осіб у суді в більшості категорій справ, що підвищило професійні стандарти надання правової допомоги. Це, зі свого боку, сприяло зростанню довіри до адвокатури та створенню більш змагального судового процесу, де адвокати виступають важливою ланкою у забезпеченні дотримання прав громадян і рівноправності сторін у суді.

Також адвокатура отримала більшу роль у процесах самоврядування, що сприяло підвищенню рівня професіоналізму та відповідальності представників цієї професії. Ці зміни стали частиною загальної стратегії зміцнення правових інститутів у державі, які відіграють ключову роль у забезпеченні справедливого правосуддя.

Ще одним важливим аспектом зміни парадигми правосуддя стало реформування інституту прокуратури. У межах конституційної реформи 2016 року відбулося переосмислення функцій і завдань прокуратури, зокрема щодо її ролі в забезпеченні законності та захисту державних інтересів.

Прокуратура, яка раніше асоціювалася переважно з функціями нагляду за додержанням законів і підтриманням обвинувачення в суді, отримала нове місце в правовій системі. Її функції були суттєво обмежені, зокрема в частині загального нагляду, а акцент зміщено на кримінальне переслідування та захист інтересів держави. Отже, прокуратура стала більше орієнтованою на виконання завдань, пов'язаних із забезпеченням законності в рамках судового процесу.

Ця зміна призвела до зменшення її впливу на судову гілку влади, що стало важливим кроком до підвищення незалежності судової системи. Роль прокуратури в забезпеченні обвинувачення була переосмислена через призму забезпечення балансу між правами обвинувачення та захисту в суді, що відповідає європейським стандартам справедливого судочинства.

Конституційні зміни 2016 року створили нову основу для функціонування адвокатури та прокуратури як ключових інститутів у забезпеченні правосуддя. Їхня інтеграція в загальну систему правосуддя передбачала не лише вдосконалення їхніх внутрішніх структур й механізмів, але й створення умов для більш ефективної взаємодії між цими інституціями та судами.

Адвокатура і прокуратура були розглянуті не лише як самостійні суб'єкти, але і як частини єдиного правосуддя, де всі учасники процесу повинні діяти в рамках дотримання правових стандартів та етичних норм. Ця взаємодія стала важливою умовою для підвищення якості правосуддя.

Зміна парадигми правосуддя внаслідок конституційних змін 2016 року в Україні відбилася не лише на структурних змінах

у судовій системі, але й на переформуванні ролі адвокатури та прокуратури. Ці інституції були включені до загальної системи правосуддя як ключові учасники, від яких залежить забезпечення справедливого судочинства, дотримання прав людини та балансу між сторонами процесу. Отже, реформування адвокатури та прокуратури стало важливою складовою зміцнення правової системи України загалом.

Незважаючи на значні позитивні зміни, конституційна реформа 2016 року викликала і низку викликів. Упровадження нових механізмів оцінки суддів, очищення судової системи та боротьба з корупцією стикнулися з опором з боку частини судової еліти. Питання кадрового забезпечення суддів, а також тривалий процес імплементації реформ створили нові виклики, що потребують подальших досліджень і вдосконалення. Так, у Тіньовому звіті щодо правосуддя вказується, що період з червня 2023 року по липень 2024 року відзначився значним прогресом у реформуванні судової системи, яка перебувала в стані стагнації з кінця 2019 року через відсутність повноважних складів Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої ради правосуддя. Звітний період характеризувався ескалацією корупційних скандалів у судовій системі, що проявилось в зростанні

кількості затримань суддів за отримання хабарів. Крім того, традиційні проблеми, як-от перевантаження судів, нестача суддів, недостатнє фінансування та зовнішній тиск на судову владу, продовжували залишатися актуальними [10, с. 10].

Водночас зміна парадигми правосуддя відкрила нові можливості для розвитку судової системи України в контексті міжнародних стандартів. Упровадження принципів верховенства права та незалежності суддів стало важливим кроком до підвищення рівня судового захисту прав і свобод людини.

Отже, конституційні зміни 2016 року можна розглядати як ключовий етап у процесі реформування судової системи України. Вони стали важливим кроком у реформуванні судової системи України, змінивши парадигму правосуддя в напрямі забезпечення незалежності суддів, прозорості та професіоналізму адвокатури і прокуратури. Ці зміни були відповіддю на міжнародні зобов'язання України та внутрішні потреби суспільства щодо ефективного і справедливого судочинства. Попри виклики в процесі імплементації, реформування судової системи стало ключовим етапом у зміцненні верховенства права та захисту прав і свобод громадян відповідно до європейських стандартів правовладдя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Макосій Ю. До питання функціонального призначення прокуратури у механізмі захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2022. Т. 2. № 74. С. 214–219.
2. Руденко М. В. Генпрокурори незалежної України: 30 років політико-правового досвіду з передумов призначення на посаду, строку повноважень та підстав звільнення. *Актуальні проблеми права: теорія і практика.* 2021. № 41. С. 47–53.
3. Кучук А. М. Верховенство права як аксіологічна складова національної системи права. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 3. С. 562–565.
4. Кучук А. М., Пекарчук В. М. Вплив практики Європейського суду з прав людини на національне право: пропедевтичний аспект. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2022. № 4. С. 17–21.
5. Кучук А. М. *Право в умовах постмодерну: правовий дискурс* : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 130 с.
6. Кучук А. М. Європейський суд з прав людини як чинник удосконалення забезпечення людських прав в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 6. С. 51–55.
7. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради.* 2016. № 28. Ст. 532.
8. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21 грудня 2016 року. *Відомості Верховної Ради.* 2017. № 7–8. Ст. 50.
9. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30.
10. Тіньовий звіт до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році. URL: <https://zmina.ua/publication/tinovyj-zvit-do-rozdilu-23-pravosuddya-ta-fundamentalni-prava-zvitu-yevropejskoyi-komisiyi-shhodo-ukrayiny-u-2023-roczii/>.